

**मध्यवर्ती क्षेत्र
(उद्योग स्थापना र संचालन)**

मापदण्ड, २०६२

मध्यवर्ती क्षेत्र व्यवस्थापन नियमावली, २०५२ को नियम २० को उप-नियम (३) ले दिएको अधिकार प्रयोग गरी राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण विभागले मध्यवर्ती क्षेत्रमा स्थापना र संचालन हुने उद्योगहरूका सम्बन्धमा देहाय बमोजिमको मापदण्ड बनाएको छ ।

१. संक्षिप्त नाम र प्रारम्भ: (१) यो मापदण्डको नाम मध्यवर्ती क्षेत्र (उद्योग स्थापना र संचालन) मापदण्ड, २०६२ रहेको छ ।
- (२) यो मापदण्ड तुरुन्त लागू हुनेछ ।
२. परिभाषा: विषय वा प्रसंगले अर्को अर्थ नलागेमा यस मापदण्डमा:
- (क) “मापदण्ड” भन्नाले मध्यवर्ती क्षेत्रमा (उद्योग स्थापना र संचालन) मापदण्ड, २०६२ सम्भन्नु पर्छ ।
- (ख) “विभाग” भन्नाले राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण विभाग सम्भन्नु पर्छ ।
- (ग) “कार्यालय” भन्नाले निकुञ्ज वा आरक्ष कार्यालय सम्भन्नु पर्छ ।
- (घ) “उद्योग” भन्नाले मध्यवर्ती क्षेत्रमा स्थापना र संचालन हुने वन पैदावारमा आधारित घरेलु उद्योग वा अन्य उद्योगलाई सम्भन्नु पर्छ ।
- (ङ) “नियमावली” भन्नाले मध्यवर्ती क्षेत्र व्यवस्थापन नियमावली, २०५२ सम्भन्नु पर्छ ।
- (च) “समिति” भन्नाले मध्यवर्ती क्षेत्रका उपभोक्ता समितिलाई सम्भन्नु पर्छ ।

परिच्छेद १

मापदण्डको उद्देश्य र प्रयोग

३. उद्देश्य: मापदण्डको उद्देश्य देहाय बमोजिम हुनेछ:
- (क) मध्यवर्ती क्षेत्रमा स्थापना र संचालन हुने उद्योगहरू जैविक विविधता र प्राकृतिक वातावरणमा प्रतिकूल प्रभाव पर्न नदिने गरी स्थापना र संचालन गर्न लगाउने ।
- (ख) मध्यवर्ती क्षेत्रमा स्थापना र संचालन हुने उद्योगहरू वातावरण मैत्री हुने गरी स्थापना र संचालन गर्न लगाई सो क्षेत्रको जैविक विविधता र वातावरणीय क्षय हुन नदिने ।
- (ग) मध्यवर्ती क्षेत्रमा स्थापना र संचालन हुने उद्योगको स्थापना र संचालनमा एकरूपता कायम गरी मध्यवर्ती क्षेत्रका जनताहरूको जीवनस्तर उकास्न सहयोग गर्ने ।
- (घ) मध्यवर्ती क्षेत्रमा वातावरण मैत्री उद्योग संचालनबाट स्थानीय जनसमुदायलाई स्वरोजगारको सृजना गर्नमा मद्दत गर्ने ।
४. मापदण्डको प्रयोग: देहायका संस्था वा व्यक्तिहरूले यस मापदण्डको प्रयोग गर्ने, गराउने छन् ।
- (क) राष्ट्रिय निकुञ्ज वा आरक्ष कार्यालय,
- (ख) उद्योग दर्ता गर्ने कार्यालय वा निकाय,

- (ग) उपभोक्ता समूह वा समिति,
- (घ) मध्यवर्ती क्षेत्रमा स्थापना तथा संचालन गर्ने उद्योगका मालिक, साभेदार, व्यवस्थापक वा सो संचालन गर्ने अधिकार र जिम्मेवारी पाएका व्यक्ति र
- (ङ) राष्ट्रिय निकुञ्ज, आरक्ष, मध्यवर्ती क्षेत्र वा वन्यजन्तु एवं वातावरणसंग सरोकार राख्ने कुनै संस्था, समूह वा व्यक्ति ।

५. मापदण्डको प्रयोग गर्नु पर्ने अवस्था: देहायका अवस्थामा यो मापदण्डको प्रयोग गर्नु पर्नेछ ।

- (क) मध्यवर्ती क्षेत्रमा उद्योग स्थापना वा संचालनका लागि सो उद्योग दर्ता गर्ने सिलसिलामा मध्यवर्ती क्षेत्र व्यवस्थापन नियमावली, २०५२ को नियम २० बमोजिम विभागले लिखित सहमति दिनु परेमा,
- (ख) मध्यवर्ती क्षेत्र व्यवस्थापन नियमावली, २०५२ को नियम (२) बमोजिम विभागको लिखित सहमतिबाट मध्यवर्ती क्षेत्रमा स्थापना र संचालन गर्ने उद्योग दर्ता गर्दा वा सहमति दिँदा,
- (ग) खण्ड (ख) बमोजिम दर्ता गरी मध्यवर्ती क्षेत्रमा उद्योग स्थापना एवं संचालन गर्दा, गराउंदा र
- (घ) उद्योग स्थापना तथा संचालनको लागि आवश्यक भौतिक पूर्वाधार निर्माण गर्दा, गराउंदा ।

परिच्छेद २

उद्योग र मापदण्ड

६. मध्यवर्ती क्षेत्रमा स्थापना र संचालन हुन सक्ने उद्योगको वर्गिकरण:

मध्यवर्ती क्षेत्रमा प्रचलित कानून बमोजिम दर्ता भई संचालन हुन सक्ने उद्योगहरूलाई देहाय बमोजिम वर्गिकरण गरिएको छ ।

- (क) वन पैदावारमा आधारित घरेलु उद्योगहरू
 १. समिल र फर्निचर उद्योग
 २. नेपाली कागज, अल्लोको कपडा, वेतवांस र हस्तकला उद्योग
 ३. जडीबुटी खेती उत्पादन, नर्सरी स्थापना र फलफूल उत्पादन तथा प्रशोधन
 ४. रोजिन एण्ड टरपेनटाइन
 ५. कत्था उद्योग
 ६. प्लाईउड, पारकेट र सलाई उद्योग
- (ख) पर्यटनमा आधारित उद्योग
 १. चिया पसल, क्यूरियो/सोभिनियर पसल, भ्यू-टावर, होटल, लज र टेण्टेड क्याम्प
 २. हात्ती सफारी
 ३. जंगल ड्राइभ
 ४. वोटिङ (डुंगा सयर)
 ५. गल्फ कोर्श

- (ग) पशुपालन उद्योग
१. गाई, भैसी, संगुर, वंगुर, कुखुरा पालन वा यस्तै अन्य उद्योग
 २. माछा पालन
 ३. दुग्ध प्रशोधन तथा दुग्ध पदार्थ उत्पादन
- (घ) स्वास्थ्य सम्बन्धी (अस्पताल, नर्सिङ होम, औषधि उत्पादन, औषधि पसल, पशु स्वास्थ्य चौकी वा अस्पताल आदि)
- (ङ) शिक्षासंग सम्बन्धित उद्योग (विद्यालय,कलेज वा विश्व विद्यालय वा यस्तै अन्य संस्था स्थापना र संचालन)
- (च) जलश्रोतमा आधारित उद्योग (पेल्ट्रिक सेट, माइक्रोहाइड्रो, पानी मिल, घट्ट)
- (छ) खानी तथा खनिज पदार्थ सम्बन्धी उद्योग
१. हुंगा, गिट्टी ग्राभेल, बालुवा खन्ने वा फिक्ने उद्योग
 २. ऋसर उद्योग
 ३. ईटाभट्टा
- (ज) कपडा गार्मेण्टस वा गलैचा उद्योग
- (झ) अन्य उद्योग (रंग रोगन, सावुन, कागज, जुता तथा छालाबाट उत्पादिन हुने सामग्री आदि)
७. सहमति दिइने: (१) दफा ६ बमोजिम वर्गिकरण गरिएका उद्योगहरूलाई दर्ता गर्ने सम्बन्धमा विभागले लिखित सहमति दिंदा मापदण्डको पालना गर्ने गराउने गरी सहमति दिनेछ ।
- (२) उपदफा (१) बमोजिम विभागले सहमति दिंदा तोकेको मापदण्ड/शर्तको पालना गर्नु उद्योग एवं सम्बन्धित सबैको कर्तव्य हुनेछ ।
८. मापदण्ड/शर्तहरू: दफा ७ बमोजिम विभागले सहमति दिंदा देहाय बमोजिमका उद्योगहरूलाई देहाय बमोजिमका मापदण्ड/शर्तहरूको पालना गर्ने गराउने गरी सहमति दिनेछ ।
- (क) वन पैदावारमा आधारित घरेलु उद्योगहरू
१. समिल र फर्निचर उद्योग:
 - (क) व्याण्ड करौती (Band Saw) राख्न नपाइने ।
 - (ख) काठ आपूर्ति श्रोत र परिमाण प्रष्ट रुपमा खुलेको हुनु पर्ने ।
 - (ग) उद्योग सेड घर भित्र संचालन गर्नु पर्ने ।
 - (घ) ध्वनी प्रदुषण कम हुने र धुलो बाहिर आउन नपाउने व्यवस्था मिलाई संचालन गर्नु पर्ने ।
 - (ङ) उत्पादित सामग्रीहरू ओसार पसार गर्दा उपभोक्ता समितिको इजाजत लिएर ओसार पसार गर्नु पर्ने ।
 - (च) स्थापना हुने उद्योग निकुञ्ज, आरक्ष, संरक्षण क्षेत्रको सिमा क्षेत्रमा राख्न नपाइने ।

- (छ) उद्योगबाट निकासी पैठारी र मौज्जात काठ वा काठबाट बनेका सामग्रीको लिखित लगत वा विवरण दुरुस्त हालतमा राख्नु पर्ने । निकुञ्ज वा आरक्षका कर्मचारीले जुनसुकै बेला मागेको समयमा सो देखाउनु पर्नेछ ।
२. नेपाली कागज, अल्लोको कपडा, वेतवांस र हस्तकला उद्योग
- (क) कच्चा पदार्थको श्रोत र वार्षिक माग खुलाउनु पर्ने ।
- (ख) कच्चा पदार्थ निजी वन, मध्यवर्ती क्षेत्र सामुदायिक वन, कबुलियती वनबाट उपलब्ध गर्न सक्ने ।
- (ग) कच्चा पदार्थ उपलब्ध गर्ने वारे स्वीकृत कार्य योजनामा प्रावधान भएको सम्भौता पेश गर्नु पर्ने ।
- (घ) कबुलियती वा सामुदायिक वनले प्रस्तावित उद्योगलाई कच्चा पदार्थ दिने सहमति भएको भए सो सहमतिको पत्र पेश गर्नु पर्ने ।
- (ङ) अर्धेली वा लोक्ताको परिमाण उपलब्ध गराउंदा प्रत्येक वर्ष Rotational Basis मा कायम गरी परिमाण निर्धारण गरी उपलब्ध गराउने ।
- (च) लोक्ता प्रयोग कम्तिमा पनि जमिन भन्दा माथिको हाँगा विँगाबाट मात्र प्रयोग गर्नु पर्ने वा प्राविधिकको सल्लाह अनुसार वा कार्य योजनामा उल्लेख भए अनुसार प्रयोग गर्नु पर्ने ।
- (छ) उद्योगबाट निस्केका फोहोर सदुपयोग गर्ने योजना संलग्न भएको हुनु पर्ने ।
- (ज) उद्योगबाट निस्कने रासायनिक पदार्थ पानीको श्रोतमा छाड्न नपाइने । त्यस्तो पदार्थलाई थिँगाएर, छानेर मात्र पानीमा छाड्नु पर्ने ।
- (झ) कार्यालयले खटाएका कर्मचारीले माग गरेका वखत उद्योगसंग सम्बन्धित कागजात, कच्चा पदार्थ एवं उत्पादन भएका सामान तथा उत्पादन प्रकृया देखाउनु पर्ने ।
- (ञ) मध्यवर्ती सामुदायिक वन वा मध्यवर्ती निजी वनबाट कच्चा पदार्थ प्राप्त गर्न सकिने ।
- (ट) सामुदायिक वनबाट उपलब्ध हुने भएमा स्वीकृत कार्य योजनाको प्रावधान सम्बन्धित फर्म व्यक्ति वा संस्थालाई उपलब्ध गराउन सम्भौता पेश गरेको हुनु पर्नेछ ।
- (ठ) कच्चा पदार्थ उपलब्ध गराउंदा प्रत्येक वर्ष छुट्टै छुट्टै ठाउँबाट Rotational Basis मा कच्चा पदार्थ उपलब्ध गराउने व्यवस्था गर्नु पर्ने ।
३. जडीबुटी खेती उत्पादन, नर्सरी स्थापना र फलफूल उत्पादन तथा प्रशोधन:
- (क) विउ, बोट वा विरुवा आपूर्ति गरिने श्रोत खुलाउनु पर्ने ।
- (ख) कार्यालयबाट स्वीकृत लिएको अवस्थामा बाहेक बाह्य प्रजातिका विरुवा उत्पादन र वृक्षारोपण गर्न नपाइने ।
- (ग) नर्सरी स्थापना गर्दा उपलब्ध हुने विउ वा बोट, विरुवाको श्रोत खुलाउनु पर्ने ।
- (घ) नर्सरीबाट उत्पादन हुने विरुवाको कम्तिमा २५ प्रतिशत डाले घाँस र दाउरा आपूर्तिमा उपयोगी हुने प्रजातिका बोट विरुवा नर्सरीमा उत्पादन गर्नु पर्ने ।
- (ङ) नर्सरीबाट उत्पादित विरुवा स्थानीय व्यक्ति वा समुदायलाई विशेष सुहलियतमा उपलब्ध गराउनु पर्ने ।
- (च) जडीबुटी र फलफूल प्रशोधन गर्न प्रयोग गरिने रसायनिक पदार्थको विवरण पेश गर्नु पर्ने ।

- (छ) प्रशोधन गर्दा निस्कने रसायन तथा फोहोर व्यवस्थापन गर्ने अग्रिम योजना हुनु पर्ने ।
- (ज) कार्यालयले खटाएका कर्मचारीले माग गरेका वखत उद्योगसंग सम्बन्धित कागजात तथा उत्पादन भएका सामान तथा कच्चा पदार्थ देखाउनु पर्ने ।

४. रोजिन एण्ड टरपेनटाइन:

- (क) कच्चा पदार्थको श्रोत र स्थान खुलाउनु पर्ने ।
- (ख) रोजिन संकलन गर्न मध्यवर्ती वन व्यवस्थापन योजना वा सामुदायिक वन कार्य योजनामा उल्लेख भएको परिमाणमा वन तथा भू-संरक्षण मन्त्रालयले तोकी दिएको नाप, साइज र प्रविधि (Rill Method) मा रहने गरी मात्र संकलन गर्नु पर्ने ।
- (ग) फोहोर र रासायनिक पदार्थ व्यवस्थित वा नष्ट गर्ने अग्रिम योजना संलग्न हुनु पर्ने ।
- (घ) उद्योग निकुञ्ज/आरक्षको सिमानाबाट कम्तिमा ३ कि.मि. टाढा स्थापना गर्नु पर्ने ।

५. कत्था उद्योग:

- (क) वन क्षेत्रबाट कम्तिमा पनि ३ कि.मि. को दुरीमा मात्र उद्योग स्थापना गर्न पाइने ।
- (ख) खयर काठ आपूर्तिको श्रोत खुलाई पेश गर्नु पर्ने ।
- (ग) मध्यवर्ती क्षेत्रबाट आपूर्ति गर्ने श्रोत देखाइएकोमा मध्यवर्ती क्षेत्र वन व्यवस्थापन योजना, सामुदायिक वनको कार्य योजनामा उल्लेख भएको हुनु पर्ने । निजी वनको हकमा प्राविधिक प्रतिवेदन पेश गर्नु पर्ने ।
- (घ) आवश्यक कच्चा पदार्थ स्वयंम आपूर्ति गर्दै लाने योजना पेश गर्नु पर्ने ।
- (ङ) फोहोर र रासायनिक पदार्थ व्यवस्थित वा नष्ट गर्ने अग्रिम योजना संलग्न हुनु पर्ने ।

६. प्लाईउड, पारकेट र सलाई उद्योग:

- (क) कच्चा पदार्थको श्रोत स्पष्ट खुलेको हुनु पर्ने ।
- (ख) उद्योग वन सिमानाबाट कम्तिमा पनि ३ कि.मि. दुरीमा हुनु पर्ने ।
- (ग) अनुसन्धान परीक्षणबाट सफल भएका आयातित (Exotic) प्रजातिको काठलाई प्राथमिकता दिनु पर्ने ।
- (घ) उद्योगलाई चाहिने कच्चा पदार्थको दीगो आपूर्तिको लागि वृक्षारोपण सम्बन्धी अग्रिम योजना हुनु पर्ने ।
- (ङ) सिमलको रुख वा उद्योगलाई आवश्यक पर्ने अन्य रुख विरुवाको वृक्षारोपण, संरक्षण र उपयोग सम्बन्धी कार्यक्रम पेश गर्नु पर्ने ।
- (च) मध्यवर्ती क्षेत्रबाट आपूर्ति गर्ने श्रोत देखाएमा मध्यवर्ती क्षेत्र वन व्यवस्थापन योजना, सामुदायिक वनको कार्य योजनामा सो उल्लेख भएको हुनु पर्ने र निजी वनको हकमा प्राविधिक प्रतिवेदन पेश गर्नु पर्ने ।

(ख) पर्यटनमा आधारित उद्योग:

१. चिया पसल, क्यूरियो/सोभिनियर पसल, भ्यू टावर, होटल, लज र टेण्टेड क्याम्प:

- (क) चिया पसलको ढाँचा स्थानीय परिवेश र वातावरण सुहाउंदो हुनु पर्ने ।
- (ख) स्थानीय कच्चा पदार्थको प्रयोग गरी निर्माण भएको हुनु पर्ने ।
- (ग) वस्तुहरुको मूल्य सूची राख्नु पर्ने ।
- (घ) सामाग्री आपूर्तिको व्यवस्था सम्बन्धी प्रष्ट रुपमा उल्लेख भएको हुनु पर्ने ।
- (ङ) पसलमा आखेटोपहार राख्न नपाइने तर कानूनी तवरमा प्राप्त भएको अवस्था भएमा राख्न पाइने ।
- (च) पसल, होटल आदिको ढाँचा कार्यालयले निदृष्ट गरेको ढाँचा र स्थानमा बनाउनु पर्ने ।
- (छ) मध्यवर्ती सामुदायिक वनमा समिति, समूहको स्वीकृति लिएर टेण्टेड क्याम्प राख्न पाइने ।
- (ज) निजी जग्गामा होटल स्थापना गर्दा पर्याप्त जग्गा, बाटो , पानी आदिको सुविधा भएको जग्गा हुनु पर्ने ।
- (झ) होटल लजको ढाँचा स्थानीय, सामाजिक र सांस्कृतिक पहिचान झल्काउने किसिमको हुनु पर्ने ।
- (ञ) होटल लज दुई तल्ला भन्दा अग्लो उचाईको बनाउन नपाइने ।
- (ट) होटल लज वरपर वोट विरुवा लगाउनु पर्ने ।
- (ठ) निष्काशित फोहोर मैला व्यवस्थापन योजना अग्रिम पेश भएको हुनु पर्ने र निष्काशित फोहोरहरु (तरल तथा ठोस पदार्थ) पानीको श्रोतमा मिसिन नदिने व्यवस्था गरेको हुनु पर्ने ।

२. हात्ती सफारी

- (क) हात्ती प्राप्त गर्ने श्रोत खुलेको हुनु पर्ने ।
- (ख) मध्यवर्ती सामुदायिक, कवुलियती, निजी वनमा कार्य योजनामा उल्लेख भएको अवस्था भएमा मात्र ति क्षेत्रमा हात्ती चलाउन पाइने,
- (ग) जैविक विविधताको दृष्टिकोणले संवेदनशील मध्यवर्ती वन क्षेत्रमा हात्ती चलाउन नपाइने ।
- (घ) हात्तीको आहाराको सन्तुलित भोजन सुनिश्चित भएको प्राविधिक प्रतिवेदन पेश गर्नु पर्ने ।
- (ङ) हात्ती हिडाउने मार्ग एकिन भएको हुनु पर्ने ।
- (च) सामुदायिक वनमा हात्ती चराउने वारे कार्य योजनामा उल्लेख भएमा सो को प्राविधिक पुष्ट्याई पेश भएको हुनु पर्ने र सम्बन्धित उपभोक्ता समिति तथा सामुदायिक वन उपभोक्ता समूहको सहमति हुनु पर्ने ।
- (छ) हात्ती चालक तालीम प्राप्त हुनु पर्ने ।
- (ज) हात्ती र हात्ती चालकको विवरण कार्यालयमा दर्ता गराउनु पर्ने ।

३. जंगल ड्राइभ

- (क) मध्यवर्ती क्षेत्रमा निश्चित गरिएको रुटमा मात्र चलाउनु पर्ने ।
- (ख) सामुदायिक वनमा स्वीकृत कार्य योजनामा उल्लेख भए वमोजिम अग्नी रेखामा जंगल ड्राइभ गर्न पाइने ।
- (ग) जंगल ड्राइभमा प्रयोग हुने गाडी र गाडी चालकको विवरण कार्यालयमा दर्ता गर्नु पर्ने ।

- (घ) जंगल ड्राइभमा १० वर्ष भन्दा पुरानो डिजेल इन्जिन र १५ वर्ष भन्दा पुरानो पेट्रोल इन्जिन गाडी प्रयोग गर्न नपाइने ।
- (ङ) सम्बन्धित उपभोक्ता समितिको सहमति पेश गर्नु पर्ने ।
- (च) समिति वा वन समूहले निर्धारण गरे वमोजिम आम्दानीको केही प्रतिशत संरक्षण र स्थानीय विकासका लागि सम्बन्धित समितिको कोषमा जम्मा गर्नु पर्ने ।

४. वोटिङ (डुंगा सयर)

- (क) सम्बन्धित उपभोक्ता समितिहरुको सहमति पेश गर्नु पर्ने ।
- (ख) डुंगा सयर गर्ने गराउने स्थान प्रष्ट खोलेको हुनु पर्ने ।
- (ग) डुंगा र चालकको विवरण कार्यालयमा दर्ता हुनु पर्ने ।
- (घ) डुंगामा सवारी यात्रीको लागि लाइफ ज्याकेट र आकस्मिक उपचार सम्बन्धी सामग्री साथमा हुनु पर्ने ।
- (ङ) डुंगा चलाएको कम्तिमा २ वर्षको अनुभव भएको डुंगा चालकले मात्र डुंगा चलाउन पाउने ।
- (च) समिति वा वन समूहले निर्धारण गरे वमोजिम आम्दानीको केही प्रतिशत संरक्षण र स्थानीय विकासका लागि सम्बन्धित समितिको कोषमा जम्मा गर्नु पर्ने ।

५. गल्फ कोर्श

- (क) निजी, क्वलियती, सामुदायिक वा मध्यवर्ती वनमा संचालन गर्न पाइने तर संचालन गर्दा रुखहरु मास्न नपाइने ।
- (ख) रुख, विरुवा लगाउंदा स्थानीय प्रजाति लगाउनु पर्ने ।
- (ग) गल्फ कोर्शका लागि आवश्यक भवनहरु स्थानीय परिवेश, संस्कृति र वातावरण सुहाउंदो हुने गरी बनाउनु पर्ने ।

(ग) पशुपालन उद्योग

१. गाई, भैसी, सुंगुर, वंगुर, कुखुरापालन वा यस्तै अन्य उद्योग:

- (क) निकुञ्ज, आरक्ष वा संरक्षण क्षेत्रका पशुपंक्षीसंग संसर्ग नुहने प्रबन्ध सम्बन्धी योजना हुनु पर्ने ।
- (ख) घाँसको श्रोत तथा चरण क्षेत्र खुलेको हुनु पर्ने ।
- (ग) नियमित स्वास्थ्य परीक्षण गर्ने व्यवस्था हुनु पर्ने ।
- (घ) पशुको रोगव्याधी प्रकोप नियन्त्रण सम्बन्धी आकस्मिक सेवा उपलब्ध हुने अग्रिम योजना हुनु पर्ने तथा संक्रामक रोग रोकथामको खोप नियमित रुपले उपलब्ध गराउनु पर्ने ।
- (ङ) संक्रामक रोगबाट मरेको पशुपंक्षी नष्ट गर्ने सुरक्षित योजना पेश भएको हुनु पर्ने ।

२. माछा पालन

- (क) माछालाई पोखरी भित्र पूर्ण सुरक्षित राख्ने र प्राकृतिक ताल वा घोलमा उमकन नदिने व्यवस्था गर्नु पर्ने ।
- (ख) पोखरीबाट निस्कने पानी प्रदुषण नहुने व्यवस्था गर्नु पर्ने ।

(ग) संक्रामक रोगको रोकथामको अग्रिम योजना हुनु पर्ने तथा रोग रोकथामको खोप नियमित रूपले उपलब्ध गराउनु पर्ने ।

(घ) संक्रामक रोगबाट मरेकालाई नष्ट गर्ने सुरक्षित व्यवस्था हुनु पर्ने ।

३. दुध प्रशोधन तथा दुग्ध पदार्थ उत्पादन

(क) आवश्यक इन्धन स्थायी रूपमा आपूर्तिको श्रोत खुलाएको हुनु पर्ने ।

(ख) निष्काशित फोहोर एवं रासायनिक पदार्थ सुरक्षित तवरबाट नष्ट गर्ने योजना हुनु पर्ने ।

(ग) ढल निकास पानीको श्रोतमा नमिसिने सुरक्षित व्यवस्था गरेको हुनु पर्ने ।

(घ) समिति वा वन समूहले निर्धारण गरे वमोजिम आम्दानीको केही प्रतिशत संरक्षण र स्थानीय विकासका लागि सम्बन्धित समितिको कोषमा जम्मा गर्नु पर्ने ।

(ङ) स्वास्थ्य सम्बन्धी (अस्पताल, नर्सिङ होम, औषधि उत्पादन, औषधि पसल, पशु स्वास्थ्य चौकी वा अस्पताल आदि):

१. निकुन्ज, आरक्ष वा संरक्षण क्षेत्रको सिमाबाट कम्तिमा १ कि.मि. टाढा हुनु पर्ने ।

२. उत्पादित वा निष्काशित फोहोर एवं रासायनिक पदार्थ सुरक्षित तवरबाट नष्टगर्ने अग्रिम योजना पेश गरेको हुनु पर्ने । निकुन्ज वा आरक्ष क्षेत्रमा पुग्ने वा सो भएर वग्ने नदीमा ढल मिसाउन नपाइने ।

३. भवन परिसरमा उपयुक्त किसिमको रुख विरुवा वृक्षारोपण गर्नु पर्ने ।

(च) शिक्षासंग सम्बन्धित उद्योग (विद्यालय, कलेज वा विश्व विद्यालय वा यस्तै अन्य संस्था स्थापना र संचालन)

१. निकुन्ज वा आरक्ष क्षेत्रको सिमानाबाट कम्तिमा २ कि.मि. टाढा हुनु पर्ने ।

२. निष्काशित फोहोर (रासायनिक एवं जैविक समेत) पदार्थ सुरक्षित तवरबाट नष्ट गर्ने अग्रिम योजना हुनु पर्ने ।

३. आवश्यक भवन स्थानीय वातावरण र संस्कृति सुहाउंदो बनाउनु पर्ने ।

४. भवन परिसर वरिपरि वृक्षारोपण गर्नु पर्ने ।

(छ) जलश्रोतमा आधारित उद्योग (पेल्ट्रिक सेट, माइक्रोहाइड्रो, पानी मिल, घट्ट):

(१) जलप्राणीलाई असर नपर्ने गरी स्थापना र संचालन गर्नु पर्ने ।

(२) सिमसारको जलश्रोत आपूर्तिमा बाधा नपर्ने गरी स्थापना र संचालन गर्नु पर्ने ।

(३) भू-क्षय, भू-स्खलन हुन नपाउने सुरक्षित व्यवस्था गरी स्थापना र संचालन गर्नु पर्ने ।

(४) तल्लो क्षेत्रको सिंचाई, कुलो, खानेपानी आपूर्तिको निरन्तरतामा कुनै किसिमको बाधा पार्न नपाइने ।

(५) आवश्यक भवन स्थानीय वातावरण र संस्कृति सुहाउंदो बनाउनु पर्ने ।

(६) एकै स्थानको जलश्रोतको उपयोग गर्ने भएमा पूर्व उद्योगको सहमति पेश गर्नु पर्ने ।

(ज) खानी तथा खनिज पदार्थ सम्बन्धी उद्योग

१. ढुंगा, गिट्टी ग्राभेल, वालुवा खन्ने वा भिक्ने उद्योग

- (क) विष्फोटक पदार्थ प्रयोग गरी ढुंगा, गिट्टी, ग्राभेल भिक्न नपाइने
- (ख) वन्यजन्तु विचरण हुने, पानी मुहान क्षेत्र, भूस्खलनको संभावना भएको क्षेत्र महत्वपूर्ण खनिज पदार्थ भएको क्षेत्रबाट उल्लेखित पदार्थहरु निकाल्न नपाइने ।
- (ग) मध्यवर्ती वन, मध्यवर्ती सामुदायिक वन वा निजी वन क्षेत्रबाट खनिज पदार्थ निकाल्ने लक्ष्य भएमा सो खनिज पदार्थ निकाल्ने सम्बन्धमा सम्बन्धित कार्य योजना वा शर्तनामा वा सम्झौता सम्बन्धित उद्योगले पेश गर्नु पर्ने ।
- (घ) खनिज पदार्थ निकालेको क्षेत्र वरपरका उपयुक्त स्थानहरुमा अनिवार्य रूपमा वृक्षारोपण गरी त्यसको संरक्षण र सम्वर्धन गर्नु पर्ने ।
- (ङ) निषिद्ध गरेको स्थान वा क्षेत्रबाट भिक्न नपाइने ।

२. ऋसर उद्योग

- (क) वन्यजन्तुको वासस्थानको दृष्टिकोणले महत्वपूर्ण क्षेत्र भए त्यस्तो क्षेत्रमा ऋसर उद्योग राख्न नपाइने ।
- (ख) ऋसर उद्योगको लागि आवश्यक पर्ने ढुंगा संकलन श्रोत खुलाउनु पर्ने ।
- (ग) उद्योगबाट उत्पादन हुने Residue (चिरस, गिट्टी, खस्रो वालुवा आदि) लाई स्थानीय वातावरणमा प्रतिकूल प्रभाव नपर्ने गरी व्यवस्थापन गर्नु पर्ने । सो गर्दा त्यस्ता निष्कासित पदार्थले सिमसार क्षेत्रमा नकारात्मक असर नपर्ने व्यवस्थाको प्रत्याभूति सम्बन्धित उद्योगले गर्नु पर्ने ।
- (घ) उत्पादनबाट निस्कने धुलो, हिलो वा यस्तै पदार्थ पानीको श्रोतमा छानेर मात्र पठाउनु पर्ने ।
- (ङ) सेड घर भित्र धुलो नउड्ने गरी उत्पादन गर्नु पर्ने । सो को लागि पानी छर्ने (Sprinkle) व्यवस्था गर्नु पर्ने । धुलो उड्ने नदिने तर्फ सदैव क्रियाशील रहनु पर्ने ।
- (च) प्रत्येक वर्ष फरक फरक ठाउँबाट ढुंगा निकाल्ने व्यवस्था गर्नु पर्ने ।
- (छ) उद्योग संचालन क्षेत्र वरपर उपयुक्त वोट विरुवाको वृक्षारोपण गरी संरक्षण र सम्वर्धन गर्नु पर्ने ।
- (ज) नदीको दुवै किनाराबाट ढुंगा, गिट्टी संकलन गर्न नपाइने र ढुंगा संकलन गर्दा खोला (नदी) को मध्य भागबाट मात्र संकलन गर्नु पर्ने ।
- (झ) पुलको २०० मिटर तल र माथि क्षेत्रबाट ढुंगा संकलन गर्न र अन्य स्थानमा पनि अनियन्त्रित तवरले खाडल खनी ढुंगा संकलन गर्न नपाइने ।
- (ञ) कच्चा पदार्थ उत्पादन तथा अन्य सम्बन्धित सामग्रीको समुचित व्यवस्था गर्ने औद्योगिक परिसरलाई सफा सुगन्ध राख्ने साथै मेशिनहरुको समयोचित मर्मत सम्भार गर्नु पर्ने ।

- (ट) साना साना ढुंगाका टुक्रा तथा धुलो कसिड र खेर जाने ठोस पदार्थहरूलाई व्यवस्थित रूपमा संकलन गरी लैण्ड फिलिड कार्यमा प्रयोग गर्नु पर्ने ।
- (ठ) उद्योग स्थलको वाफो अर्थात उद्योगको प्रयोजनमा नरहेका जग्गामा रुख बोट विरुवाहरू लगाई वातावरण स्वच्छ राख्नुको साथै नजिकको नदी कटान/नदी उकास क्षेत्रमा आवश्यक बोट विरुवा घाँस भ्याड लगानु पर्ने ।
- (ड) क्रसर उद्योगहरूको नजिक छेउमा रहेको स्थानीय मजदुर तथा गाउँलेहरूलाई सम्बन्धित क्रसर उद्योग व्यवसायीहरूले स्वास्थ्यकर्मीहरूबाट अनिवार्य रूपमा प्रति महिनाको एक पटक स्थलगत रूपमा निःशुल्क स्वास्थ्य जाँच तथा सामान्य स्वास्थ्योपचार गर्नु पर्ने छ ।

३. ईटाभट्टा

- (क) निकुन्ज वा आरक्ष क्षेत्रको सिमानाबाट १ कि.मि. टाढा मात्र स्थापना गर्न पाइने ।
- (ख) चाहिने दाउराको श्रोत अग्रिम रूपमा खुलाउनु पर्ने ।
- (ग) सार्वजनिक स्थल, सामुदायिक वन क्षेत्र, सिमसार क्षेत्र वरपर ईटाभट्टा संचालन गर्न नपाइने ।
- (घ) निजी नम्बरी आवादी जग्गा भए पनि महत्वपूर्ण सिमसार क्षेत्र, वन्यजन्तुहरूको विचरण हुने क्षेत्र भए त्यस्तो स्थानमा ईटाभट्टा संचालन गर्न नपाइने ।
- (ड) दाउरा उपलब्ध हुने स्थायी श्रोत खुलेको हुनु पर्ने ।
- (च) कपडा गार्मेण्टस वा गलैचा उद्योग:
 - (१) उद्योगबाट निष्कने प्रदुषण नियन्त्रण योजना हुनु पर्ने ।
 - (२) निष्काशित तरल फोहोर पानीको श्रोतमा मिसिन नपाउने सुरक्षित र स्थायी व्यवस्थाको योजना पेश गरेको हुनु पर्ने ।
 - (३) खोला नदी नालामा धुन पखाल्न नपाइने ।
 - (४) धोए पखालेको पानी Treatment plant स्थापना गरी छानेर मात्र नदीनालामा छाड्न पाइने ।
 - (५) उद्योग संचालनका अवस्थामा कार्यालयको प्रतिनिधिबाट जाँचबुझ गर्न सक्ने ।
- (छ) अन्य उद्योग (रंग रोगन, सावुन, कागज, जुत्ता तथा छालाबाट उत्पादिन हुने सामग्री आदि)
 - (१) कच्चा पदार्थको श्रोत खुलाउनु पर्ने ।
 - (२) निष्काशित तरल फोहार पानीको श्रोतमा मिसिन नपाउने र सुरक्षित एवं स्थायी व्यवस्था गरेको हुनु पर्ने ।
 - (३) छाला नदीनालामा धुन पखाल्न नपाइने ।
 - (४) जैविक विविधताको दृष्टिकोणले संभवेदनशिल क्षेत्रमा स्थापना र संचालन गर्न नपाइने ।

- (५) ध्वनी प्रदुषण हुन नपाउने व्यवस्था गर्नु पर्ने ।
- (६) कामदारलाई आवश्यक आवास तथा चर्पीको व्यवस्था गर्नु पर्ने ।
- (७) कार्यालयले माग गरेको आवश्यक विवरण अनिवार्य रुपमा उपलब्ध गराउनु पर्ने ।
- (८) वातावरण संरक्षणका सम्बन्धमा कार्यालयले समय समयमा दिइएको निर्देशनहरूको पालना गर्नु पर्ने ।
९. पालना गर्नु पर्ने: यस मापदण्ड वमोजिम स्थापना तथा संचालन हुने उद्योगहरूले मापदण्डका अन्य दफाहरूमा तोकिएको शर्तहरूको अतिरिक्त निम्न शर्तहरूको पनि पालना गर्नु पर्नेछ ।
- (क) निष्काशित फोहोर सार्वजनिक स्थानमा फाल्न नपाइने ।
- (ख) निष्काशित तरल तथा ठोस फोहोर पदार्थ सुरक्षित रुपमा तोकिएको स्थानमा व्यवस्थापन गर्नु पर्ने ।
- (ग) कामदारको लागि चर्पीको व्यवस्था गर्नु पर्ने ।
- (घ) स्थानीय व्यक्तिलाई रोजगारीको अवसरमा प्राथमिकता दिनु पर्ने ।
१०. सिफारिस पेश गर्नु पर्ने : मध्यवर्ती क्षेत्रमा स्थापना हुने उद्योगहरूले उद्योग स्थापना गर्नु पूर्व दर्ता गर्न सहमति दिने निकाय समक्ष आवश्यक कागजात पेश गर्दा सम्बन्धित उपभोक्ता समितिको सिफारिस पेश गर्नु पर्नेछ ।
११. मापदण्ड लागू गर्नु पर्ने: यो मापदण्ड/शर्त लागू भएको मितिले १ वर्ष भित्र मध्यवर्ती क्षेत्रमा स्थापना भै संचालन भएका उद्योगलाई संरक्षकले मापदण्ड वमोजिम गर्न गराउन लगाउने छ ।
१२. कार्यवाही गर्न सकिने: मापदण्ड/शर्तहरू पालना नगरेको वा मापदण्ड/शर्तहरूको विपरित उद्योग संचालन गरेको पाइएमा संरक्षकले मापदण्डको पालना गर्न लिखित आदेश दिन सक्नेछ । संरक्षकले दिएको त्यस्तो आदेशको पालना गर्नु सम्बन्धित उद्योगको कर्तव्य हुनेछ । संरक्षकले तोकेको समय भित्र कुनै उद्योगले आदेशको पालना गरेको नपाइएमा नियमावली वमोजिम कारवाही गरी उद्योग संचालन बन्द गर्न गराउन सक्नेछ ।
१३. वचाउ: प्रचलित कानून वमोजिम अवलम्बन गर्नु पर्ने प्रक्रियागत कार्यविधि एवं अन्य प्रावधानहरू सोही कानून वमोजिम हुनेछ । यस मापदण्डले त्यस्ता प्रावधानहरूलाई बाधा पुऱ्याएको मानिने छैन ।